

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ
КАЗАХСКИЙ НАЦИОНАЛЬНЫЙ ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ УНИВЕРСИТЕТ ИМЕНИ АБАЯ
ABAI KAZAKH NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

ХАБАРШЫ

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№ 2(72)

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университеті
Казахский национальный педагогический университет имени Абая
Kazakh National Pedagogical University after Abai

ХАБАРШЫ

«Филология ғылымдары» сериясы
Серия «Филологические науки»
Series «Philological sciences»
№2(72)

Алматы, 2020

**АУДАРМАТАНУ
ПЕРЕВОДОВЕДЕНИЕ
TRANSLATION**

Қалибекұлы Т. Қытай тіл біліміндегі атаулардың қазақ және орыс тілдеріндегі аудармасы жайында	597
Kalibekuly T. About the the translation of Chinese linguistic termins in to kazakh and russian languages	
Қойбақова А., Досымбекова Р. Қытай тіліндегі мәдени сөздерді қазақ тіліне аудару мәселелері	608
Koymbakova A., Dossymbekova R. Problems of translation of cultural words in chinese to kazakh language	
Қатбаева Г. Абай Құнанбаевтың қара сөздеріндегі тұрақты тіркестердің қытай тіліне аударылуы	614
Katbayeva G. Translation of sustainable word combinations in the book of words by Abai Kunanbaev into chinese language	
Абенова Р. Linguo cultural aspectsoftranslation of modernamericangonzo-reporting	621
Әбенова П. Заманауи американдық гонзо-репортаж аудару тәжірибесінің линвомәдени аспектісі	

**ЖУРНАЛИСТИКА
ЖУРНАЛИСТИКА
JOURNALISM**

Есенбекова Ұ. Саяси және әлеуметтік мазмұндағы трансмедиялық жобаларда ықпалдасу формалары	627
Yessenbekova U. Integration forms in transmedia projects with political and social content	
Есенбекова У., Доспан Д. Телевещание в Казахстане в условиях информационного общества. Правовые аспекты	632
Yessenbekova U., Dospan D. Broadcasting in Kazakhstan in conditions information society. Legal aspects	
Moshkal M., Akhapov Y. News media discourse as the basis of the information space	639
Мошқал М., Ахапов Е. Жаңалықтар медиа дискурсы ақпараттық кеңістіктің негізі	
Біздің авторлар	649
Our authors	653
Наши авторы	657

Білім және ғылым саласындағы бақылау Комитеті Алқасының (2003 жылғы 26 маусым №433-3 ж бұйрығы) шешімі негізінде Абай атындағы ҚазҰПУ-нің Хабаршы журналының “Филология ғылымдары” сериясын филология ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялайтын басылымдар тізбесіне енгізілгені туралы хабарлайды.

На основании решения Комитета по контролю в сфере образования и науки (приказ №433-3 ж от 26 июня 2003 г.) Вестник КазНПУ им. Абая, серия “Филологические науки” внесен в перечень изданий для публикаций основных научных результатов диссертаций по филологическим наукам.

On the basis of decision of Committee for control in sphere of education and science (order №433-3 ж from June 26.2003) Bulletin of Abai Kazakh national pedagogical university, series “Philological sciences” is included into the list of issues to publish the basic scientific results of dissertation of philological sciences.

аппаратпен жұмыс істеу тек тіл үйрену мен тіл үйрету үдерісінде ғана емес, зерттеу жұмысымен шұғылданушылар үшін де теориялық білімді талдап зерделеуді оңтайландыратындығы күмән туғызбаса керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Hanzuxa-Qazaqxa sözdik. Жалпы редакциясын басқарған S.Nayman. –Ürimji: Xinjiang haleq baspase, 1989. –1550 б. – сөздік.*

2 Ілікенов М. Ханзуша-қазақша тіл ғылымы сөздігі/М.Ілікенов. – Бейжің: Ұлттар баспасы, 1984. – 438 б. – сөздік.

3 Назари Д. Ханзуша-қазақша тіл ғылымы атауларының салыстырмалы шағын сөздігі/Д.Назари. –Үрімжі: Шыңжаң халық баспасы, 1985. – 431 б. – сөздік.

4 Түсіпқанқызы Д., Әділбекқызы Н. Ханзу тіл грамматика білімдері (Hanyu Yufa Zhishi): оқу құралы/Д.Түсіпқанқызы, Н.Әділбекқызы. –Күйтың: Іле халық баспасы, 2010. –147 б. – кітап.

5 Ғабитқанұлы Қ. Қытайша-қазақша-орысша/қазақша-орысша-қытайша/орысша-қазақша-қытайша тіл білімі атаулары/Қ.Ғабитқанұлы. –Үрімжі: Шыңжаң оқу-ағарту баспасы. 2009. – 203 б. – сөздік.

6 Lu Fubo. Shiyong Hanyu Jiaoxue Yufa (Қытай тілі грамматикасының оқытулық қолданбасы): оқулық. –Beijing: Beijing Yuyan Wenhua Daxue Chubanshe, 2001. –411 р. – кітап.

7 Liu Baoshun, Xu Shuzhen. Xiandai Hanyu Yufa (Қазіргі заман қытай тілі грамматикасы): оқулық. –Wulumuqi: Xinjiang Jiaoyu Chubanshe, 1987. –468 р. – кітап.

8 Мәсімханұлы Д., Әбиденқызы А. Қытай филологиясына кіріспе: оқу құралы/ Д.Мәсімханұлы, А.Әбиденқызы. –Астана: Күлтегін, 2004. –237 б. – кітап.

9 Мәсімханұлы Д., Әбиденқызы А. Қытайша-қазақша үлкен сөздік/Д.Мәсімханұлы, А.Әбиденқызы. –Алматы: Эксклюзив КА, 2017. –1032 б. – сөздік.

10 Chen Yanuan. Han-Ha Duibi Yufa: оқулық. Wulumuqi: Xinjiang Jiaoyu Chubanshe, 1986. –398 р. – кітап.

11 Абдырақын Н. Базалық шығыс тілі: Қазіргі қытай тілінің грамматикасы: оқулық/ Н.Абдырақын. –Алматы: Қазақ университеті, 2015, –166 б. – кітап.

12 Нұрсаидов М. Қытай тіліндегі жәрдемші сөздер: оқу құралы/М.Нұрсаидов. –Алматы: Қазақ университеті, 2011. –101 б. – кітап.

13 Большой китайско-русский словарь. Под общей редакцией Гу Байлинь. –Shanghai: Shanghai Waiyu Jiaoyu Chubanshe. 2009. –2877 с. – словарь.

14 Қалибекұлы Т. Қытайша-қазақша-орысша тіл білімі терминдерінің сөздігі. Бейжің: Орталық ұлттар университеті баспасы, 2018. –286 б. – сөздік.

15 Қалибекұлы Т. Қазіргі қытай тілінің грамматикасы: оқу құралы/Т.Қалибекұлы. –Алматы: Мерей, 2018. – 218 б. – кітап.

16 Готлиб О.М. Практическая грамматика современного китайского языка: учебное пособие/О.М. Готлиб. –Москва: АСТ: Восток – Запад, 2008. – 287 с. – книга.

17 Щичко В.Ф. Практическая грамматика современного китайского языка: учебное пособие/В.Ф.Щичко. –Москва: Издательство ВКН, 2016. – 208 с. – книга.

18 Кенжебаева Ә. Қытайша-орысша-қазақша-ағылшынша филология терминдері сөздігі/ Ә.Кенжебаева. – Алматы: Қазақ университеті, 2017. –495 б. – сөздік.

19 Әбікенұлы Н. Қазақша-қытайша сөздігі/Н.Әбікенұлы. –Алматы: Қайнар университеті, 2010. – 1449 б. – сөздік.

20) Zhang Dingjing. Xiandai Hasake Yu Shiyong Yufa: оқулық. –Beijing: Zhongyang Minzu Daxue Chubanshe, 2004. –747 р. – кітап.

21 Қалибекұлы Т. Қытай тіл біліміндегі толықтырғыш пен толықтырғыштық қатынастағы сөз тіркесі//Қазақстанның ғылымы мен өмірі. 2019. – №9/2. –283–289 бб. – ғылыми мақала.

22 Шөкеев Б. Ханзуша-қазақша аударма нәзәриясы мен шеберлігі: оқулық/Б.Шөкеев. –Бейжің: Ұлттар баспасы, 2012. – 506 б. – кітап.

23 Дәуітқазықызы Т. Қытай тілінің қолданбалы грамматика оқулығы/Т.Дәуітқазықызы. – Үрімжі: Шыңжаң жасстар-өрпендер баспасы, 2006. –382 б. – кітап.

24 Скворцов А.В. Предпереводческий анализ текстов на китайском языке: учебник/А.В. Скворцов. –М.: Издательство ВКН, 2016. –320 с. – книга.

FTAMP 16.41.53

Қойбақова А.,¹ Досымбекова Р.²

Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті,
Алматы., Қазақстан

ҚЫТАЙ ТІЛІНДЕГІ МӘДЕНИ СӨЗДЕРДІ ҚАЗАҚ ТІЛІНЕ АУДАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Бұл мақалада қытай тіліндегі аударма мәселелері, оның ішінде қытай мәдениетіне қатысты сөздерді қазақ тіліне аударуда кездесетін қиындықтар, оларды аударудың әдіс тәсілдері, сонымен қоса, тіл мен мәдениеттің өзара байланысы жайлы сөз қозғалады. Мәдени сөздер лексикалық, стилистикалық, логикалық, грамматикалық қырларынан салыстыра зерттеліп, олардың қазақ қытай тілдеріндегі ерекшеліктері мен ұқсас тұстары жан-жақты қарастырылады. Сонымен қоса, мақалада әрбір елдің материалдық және рухани мәдениетінің көрінісі саналатын түр-түс реңдері мен туыстық атауларын аударуға баса мән беріледі.

Қытайда ашық есік реформасы жүргізілген жылдардан бері сыртқы әлеммен байланысы күн санап артып келеді. Қытай тілінің де әртүрлі тілдермен байланысы артып, аударма саласы да қарыштап дамуда. Қоғамның аудармашыларға деген сұранысы да артты. Қоғам дамуының талаптарына сай келу үшін аударма да шет тілдерді оқытуда оның бөлінбес бөлшегіне айналды. Сондықтан қытай тілінің әрбір саласына қатысты сөздерді аудару мәселелерін зерттеу қазіргі таңда өзекті тақырыптардың бірі. Оның ішінде мәдени салаға қатысты сөздердің табиғатын танып, оларды жүйелі түрде зерттеу және ана тілімізге аудару аударма теориясы мен практикасы үшін маңызды үлес қоспақ.

Түйін сөздер: аударма, мәдениет, фразеологизм, филология, туыстық атаулар

Koibakova A.,¹ Dossymbekova R.²

*Al-Farabi Kazakh National University,
Almaty, Kazakhstan*

PROBLEMS OF TRANSLATION OF CULTURAL WORDS IN CHINESE TO KAZAKH LANGUAGE

Abstract

This article deals with the issues of Chinese translation, including difficulties in translating words related to Chinese culture into the Kazakh language, methods of translating them, as well as the relationship between language and culture. Cultural words are compared with lexical, stylistic, logical, grammatical aspects and their features and similarities in Kazakh and Chinese are explored in detail. The article also focuses on translating colors and related names, which reflect the material and spiritual culture of each country.

Since China's open door reforms, its connection with the outside world has been growing steadily. The Chinese language connection with different languages is growing and the translation industry is developing. Society demand for translators also increased. Translation has also become an integral part of teaching foreign languages to meet the development needs of society. That is why the study of the problem of translating words in each branch of Chinese language is one of the most relevant topics today. Including, recognizing the nature of cultural expressions and their systematic study and translation into our native language will make an important contribution to translation theory and practice.

Keywords: translation, culture, phraseology, philology, kinship

Койбакова А.¹ Досымбекова Р.²

Казахский национальный университет имени Аль-Фараби,
г. Алматы, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ ПЕРЕВОДА КУЛЬТУРНЫХ СЛОВ КИТАЙСКОГО ЯЗЫКА НА КАЗАХСКИЙ ЯЗЫК

Аннотация

В этой статье описываются проблемы китайского перевода, в том числе трудности перевода слов, связанных с китайской культурой на казахский язык, а также их способы перевода, взаимоотношения между языком и культурой. Культурные слова сравниваются с лексических, стилистических, логических, грамматических сторон, и детально исследуются их особенности и сходства на казахском и китайском языках. В статье уделяется особое внимание на переводу цветовых компонентов и родственных обращениях, которые отражают материальную и духовную культуру каждой страны.

После проведения реформ «открытых дверей» Китая его связь с внешним миром неуклонно набирает обороты. Расширяется связь китайского языка с различными языками и развивается индустрия переводов. Общественный спрос на переводчиков также увеличился. Перевод также стал неотъемлемой частью обучения иностранным языкам для удовлетворения потребностей развития общества. Именно поэтому изучение проблемы перевода слов в каждой ветви китайского языка является одной из самых актуальных тем на сегодняшний день. В том числе, признание природы выражений культуры и их систематическое изучение и перевод на наш родной язык внесут важный вклад в теорию и практику перевода.

Ключевые слова: перевод, культура, фразеологизм, филология, родственные слова

Кіріспе. Аударма – халықтар арасындағы қарым-қатынастың маңызды құралы, түрлі мәдениеттер арасындағы рухани байланыстың қайнар көзі. Аударма саласы қай заманда да ғылымның өркендеуінің негізі болған. Бір тілдегі дүниені келесі бір тіл арқылы ұсыну қай қоғамда да, қандай дәуірде де ел мәдениетін дамытуға, халықтың басқа ұлттың мәдениетімен танысуына, сол арқылы өркениеттің жаңа биігіне қадам басуына ықпалы басым екені даусыз. Өртүрлі тілде қарым-қатынас жасағанда тілдің қызметі аударма арқылы орындалды. Аударма ағылшын тілінде “translation”, орыс тілінде “перевод”, араб тілінде “тәржіма”, түрік тілінде “чевры”, қырғыз тілінде “қотору” деген сөздермен беріледі. Ол тіл, әдебиет, әлеуметтану, педагогика, психология, антропология сияқты ғылымдардың ерекшеліктерін тұла бойына тоғытып, ұзақ уақыттық тәжірибе барысында өзінің теориялық, принциптік және шеберлік жүйесін қалыптастырып келеді.

Қазіргі таңда қытайдағы аударма теориясын зерттеу күн сайын қарыштап алға басуда. Бұл негізінен аударматанудың жеке дара ғылым ретінде орын алуы мен дамуынан көрініс табады. Жаңа заманғы аударматанудың басты ерекшелігі түрлі аударма мәселелерді шешуде жүйелі әдістерді қолдануында, аударманы толық бір жүйе ретінде қарап, зерттеу жүргізілуінде. Бұл зерттеудің басты бағыттарын айқындап береді. Дәстүрлі аударма теориясынан ерекшелігі қазіргі заманғы аударматану көп қырлы, салааралық ғылымның жаңа саласы.

Қытай байырғы өркениетті көп ұлтты ел болғандықтан оның аударма саласының тарихы тереңде жатыр. Арыдан айтсақ, Жоу патшалығы заманынан басталады. Шығыс Жоу патшалығы тұсында аудармашылық мәнсап ретінде танылып, түрлі атақ лауазымдар берілген. Қытай аударма тарихында Шығыс Хан патшалығы дәуірінен Таң, Сұң патшалығы дәуіріне дейін будда номдарын аудару гүлденсе, Миң патшалығының соңғы кезеңінен Чиң патшалығының басына дейін ғылыми техникалық аударма дамыды. Апиын соғысынан «4 мамыр» қозғалысына дейін батыстың саяси философиялық идеялары мен әдеби көркемөнер туындыларын аудару белең алды.

“4 мамыр” қозғалысын бастау алған жаңа мәдени төңкерістен кейін, қытайдың аударма саласы жаңа тарихи дәуірге қадам басты. Көне әдеби тіл “вынянвын” (文 言 文) орнын жаңа әдеби тіл “байхуа” (白 话 文) басып, аударманың мазмұны мен формасына түбегейлі бетбұрыс жасалды. Жаңа Қытай құрылып, ашық есік саясаты жүргізілу барысында саяси-экономикалық, әскери істер, ғылым, техника, әдебиет, көркемөнер тағы басқа салаларда ел аралық, ұлтаралық ауыс-түйіс, қарым-

қатынастар барынша жиілеген. Ал соңғы жарты ғасырдан астам уақытта аударма саласы тың, мол табыстарға қол жетті. Аударманың өрісі кеңейіп, өркендей түсіп, аударма жұмысы ғылыми даму арнасына түсті. Аударманың қажеттілігі үшін салыстырмалы сөздіктер, салалық сөздіктер, түсіндірмелі сөздіктер құрастырылды. Мұның бәрі аударманың заманауы қажетіне ілесе дамып келе жатқанын білдіреді.

Әдістеме. Тіл мәдениетпен тығыз байланысты, оның құрамдас бөлігі. Ол бір жағынан мәдениетті анықтаса, екінші жағынан оның бөлінбес бір бөлшегі болып табылады. Кейбір тілдік орталарда оларды бір-бірінен бөлу мүмкін емес. Осы тұрғыда, белгілі бір тілді үйрену барысында сол елдің мәдениетінен де хабардар болу керек, сол кезде ғана тілді үйрену оңайға түседі. Тіл мен мәдениеттің байланысын зерттеген зерттеушілер аз емес. Осы орайда А.Д.Швейцер мен Л.Б. Никольскийдің пікірлері үш жерде тоғысады: 1) тіл- мәдениеттің формасы да, элементі де емес; 2) тіл – мәдениеттің бөлігі емес; 3) тіл- мәдениетті бейнелеу формасы [1.,986]. Бұл жерде үшінші пікірді ұстанып, тілді мәдениеттің бейнелеуші формасы ретінде санасақ, тіл мен мәдениеттің басқа компоненттері арасындағы байланыстың екі жақты сипатын атап өтуіміз керек.

Тіл мен мәдениеттің байланысы мәселелерін барынша кеңінен қарастыруға тырысқан зерттеулердің қатарына В. фон Гумбольдтың еңбектерін жатқызуға болады. Ғалым мынадай ой-тұжырымдар жасаған: 1) материалдық және рухани мәдениет тілге әсер етеді; 2) кез келген мәдениет ұлттық нышанға ие; мұндай сипат тілдік жүйеде айқын көрінеді; 3) тіл-адам мен қоршаған ортаны жалғастырушы буын; 4) “халықтық рух” пен мәдениеттің белгісі – ішкі форма тілге тән [2., 2496].

С.Г.Тер-Минасова “Әрбір шет тілі сабағы - мәдениеттер тоғысы, бұл мәдениетаралық қатынас практикасы, себебі әрбір шет тілі өзге әлем мен өзге мәдениетті бейнелейді: әрбір сөздің артында ұлттық таныммен негізделген әлем туралы түсінік тұр” [3., 956], деген пікірін білдіреді. Шет тілін үйренуде ұлттық мәдени ерекшеліктерді тасада қалдырып, оны толыққанды меңгеру мүмкін емес екендігін Р.К. Миньяр Белоручевтың “аудармашы сол елдің мәдениетіне терең қанық болғанда ғана, аударма толыққанды болады” деген [4., 1196] тұжырымынан байқауға болады.

Ал қытай тілі аудармашыларына келер болсақ, тілден бөлек, оның тарихын, әдебиетін, салт дәстүрін, әдет-ғұрпын, өнерін, қытайлықтардың қоршаған орта туралы көзқарасын, дүниетанымын білу өте маңызды. Себебі, аударма барысында осы әрбір мәдени тармақтарға аудармашы кезігіп отырады сөзсіз. Мысалы, қытай фразеологизмдерін алайық. Қытай фразеологизмдерінде атақты тарихи тұлғалардың, аңыздар мен мифтердегі кейіпкерлердің есімдері жиі кездеседі. Ал оларды толыққанды аудару үшін, бұларды білудің маңызы зор. Мысалы: 事后诸葛亮 тура аударма: “Іс біткен соң Жугыляң сияқты болу” мағыналық аударма: “ақылы түстен кейін кіру”, “ақсақ қой түстен кейін маңырайды”; 姜太公钓鱼, 愿者上钩 сөзбе сөз: “Зяң ақсақал балық аулап отыр, қалағаны қармаққа ілінуде”, мағынасы: бос отыру, құр үміттену. Бірінші фразеологизмдегі Жугыляң Қытай тарихындағы “Үш патшалық” дәуірінде шеберлігімен, даналығымен көзге түскен атақты қолбасшы. Ал екінші фразеологизмдегі Зяң қытай аңыздарында жиі кездесетін Жоу дәуірінде өмір сүрген данағой ақсақал. Оның есімі көптеген аңыз-әңгімелердің, мақал-мәтелдердің шығуына арқау болған. Аңыздарға сәйкес, ол балық аулауға қатты әуес болып, көп уақытын сонымен өткізген. Ал балықтар оның даналығына бас иіп, өздері қармаққа келіп түскен деседі. Бұлардан байқайтынымыз, аудармашы осы екі фразеологизмді дұрыс аудару үшін, тілді білуі жеткіліксіз. Оған қоса, қытай тарихы мен әдебиетінен хабардар болуы да қажет екендігін көрсетеді.

Нәтижелер. Қытай халқы мен басқа халықтар арасындағы мәдениеттің әртүрлі қырлары аудармаға біраз қиындықтар туғызады. Мысалы, түр-түс рендерін аудару. Түр-түс атаулары халықтың дүниені тануынан хабар беретін ақпараттық дереккөз ғана емес, сонымен қатар ғаламның тілдік бейнесін жасайтын ұлттың эстетикалық таным-талғамын, кәсібін, мінез-құлқын, ырым-нанымын, салт-дәстүрін, әдет-ғұрпын, ұлттық рухын ұлттық тіл арқылы сақтап, жан-жақты таратып, танытады. Осыған орай белгілі бір халықтың материалдық және рухани мәдениетінің көріністері түр-түс компонентінің тарихи-мәдени таңбасы ретінде қалыптасады.

Қытай тілінде “青” деген түс бар. «Большой китайско-русский словарь» сөздігінде “темно-голубой, ярко-синий, ярко-зеленый, черный, темный” деп аударылған. Ал тіркестерде оны әртүрлі аударады. 青即非绿又非蓝- Чиң - жасыл да көк те түс емес; 青红皂白- көк-қызыл, қара-ақ (қарама-қайшылық), 青山绿水- көк таулар мен жасыл су (сұлу табиғатты суреттеу), 鼻青眼紫- мұрны көгеріп,

көзі қызарып (жараланған). Бұл сөздерден байқағанымыздай, қытай тілінде “青” сөзін басқа тіркестермен бірге үйлестіре отырып аударуға тура келеді.

Қытай халқы алқызыл (紅) түсті қуаныштың, той-думан, мерекенің, жақсылықтың, адалдықтың символы санайды. Олар барлық игі іс-шараларға қызыл түсті қолданады. Қызыл түс - қытайларда гүлденіп-көркеюді білдіреді. Күнкөрісі, тіршілігі жақсы болса 紅火 (сөзбе-сөз: қызыл от) қызықты, думанды, бақ пен береке, 紅運 (сөзбе-сөз:қызыл береке) деп істің сәтті басталғанын; 开门紅 (сөзбе-сөз: есік ашылғаннан қызыл); 满堂紅– бәрі сәтті болу, бәрі оңға басу деп аударылады; 走红- бағы жану; бақ қону немесе 走红运 – бағы жану, тасы өрге домалау; құрметке бөленген адамды айтқанда 紅得发紫 атағы жер жару; 紅人 - ардақты, аяулы деп аударамыз.

Қытайлар қызыл түс арқылы қас сұлудың кескін-келбетін суреттейді. Мысалы, қытай тіліндегі 紅顏薄命, 紅顏 - қас сұлу, ал 紅光满面 немесе 滿面紅光 (сөзбе-сөз: беті қызыл нұрға бөлену) - бетінің нұры қайтпаған, жүзінен нұр тамған, қызыл шырайлы деп аударуға болады. Олар әйел сұлулығын 紅粉, 紅粉佳人, 紅粉青娥- сұлу, әдемі; 紅袖 (сөзбе-сөз: қызыл жең), 紅裙 (сөзбе-сөз: қызыл көйлек), 紅妝 (сөзбе-сөз: әйелдердің қызыл киімі) қыз-қырқын, қыз-келіншек; 紅男綠女(сөзбе-сөз: қызыл ер, жасыл әйел) үлде мен бүлдеге оранған қыз-жігіттер, сәнді киінген бойжеткендер мен бозбалалар деп аударылады.

Қытай тілінде ақ түс (白) абыройсыз, мәртебесіз дегенді де білдіреді. Ақ түстің бұл мағынасы ежелгі киім кию үрдісіне де байланысты болған. Сюй патшалығы тұсында қарапайым халыққа ақ түсті киім киюжі бұйырған [5.,88б]. Сондай-ақ қытай тілінде ақ (白) ауыспалы мағынада босқа әуре болу, еңбегі зая кету, арамтер болу деген мағынада. Мысалы: 空白- бос жер; 一穷二白 - сіңірі шыққан кедей; 白跑一趟 - бостан босқа жүгіру деп аударылады.

Ал қазақ халқында ақ түс пәктік, адалдық, тазалық, имандылық символы. Ата-бабаларымыздан келе жатқан салт бойынша үйге кіріп кеткен жыланның басына ақ (сүт, айран, қымыз) құйып, оны өлтірмей, сыртқа шығарып жібереді. Бір-бірінің ақ дастарханынан дәм татқан адамдар ешқашан бір-біріне жамандық жасамауға тиісті. Қазақта ақ жол, ақ көңіл, ақниет, ақжүрек деген адал ниетті бейнелейтін сөздер де бар. Сондай-ақ, ақ түс кейде жағымсыз бейнелерді суреттеуде де қолданылады. Аққұс, ақсайтан, ақсирақ, ақкөз, аққұлақ және тағы да басқа. Тіпті, біздің ата-бабаларымыз қолынан түк келмейтін, жалқау, жатып ішер жандарды ақсаусақ деп атайды.

Ежелгі қытай мәдениетінде қара түс (黑) қасиеттің, төзімшілдіктің белгісі. Бірақ қазіргі таңда қараның керісінше мағынасын көп қолданыста. Мысалы: 抹黑 - біреудің абыройын жерге төгу; 黑帮, 黑社会 - банда, мафия; 黑心 - қара ниетті; 黑手 - қарақшы; 黑名单 - қара тізім т.б. Қазір қара сөзі арқылы заманға сай сөздер жиі қолданылады. Мысалы: 黑社会 - қара қоғам, яғни заңға қайшы шыққан топтар мен ұйымдар; 黑户- тұрақты тіркеуі жоқ отбасылар; 黑车 - құжатсыз көлік; 黑人 - тіркеуі жоқ адам; 黑货 - салығы төленбеген заттар; 黑名单 - қара тізім деп тура және ауыспалы мағынада қолданылады [6., 90б].

Қазақ халқында да қара түс жағымсыз бейне көрінісі болып саналғанымен, оның киелі мағынада да қолданылатын тұстары көп. Қазақта қара шаңырақ, қара қазан, қара бала, қара көз, қара сөз, қара орман, қара жер, қара нар, қара от, қара шал деген қасиетті ұғымдар бар. Қара түстің жағымсыз бейнені көрсететін ұғымдары: қара бет (ұятсыз, арсыз), қара ниет, қара жүрек, қара жалау (өлім белгісі), қара орамал (жесір қалып, аза тұту). Халқымызда қаралады, ақты қара деді, қара басты, қара

тұтты, қыр басында бір қара көрінді, қара домалақ (бала) деген тәрізді де сөз тіркестері мен атаулар да бар.

Талқылау. Аудармашының кездесетін қиындықтары тілдің ерекшелігімен және сол тілдің әр түрлі жағдаяттарда кездесетіндігімен тығыз байланысты. Қытай тіліндегі кейбір туыстық атаулардың көп мағыналылығы мен көп нұсқалығы, диалектілерде қолданылуы аудармада қиындық туғызады. Мысалы, Шандұндықтар 伯父 (әкесінің ағасы) немесе 叔父 (әкесінің інісі) “爸” (әке) деп атайды. Бірақ оның өзінде әкесінің жанұядағы ретіне орнына қарай атайды, яғни 大爸 (үлкен әке), 二爸 (екінші әке) және 小爸 (кіші әкем) деп бөліп атайды. Ал пекиндіктер 伯父 (әкесінің ағасы) көбінесе 大爷 (ата) деп, ал 叔父 (әкесінің інісі) ауызекі тілдегі 叔叔 деп атайды [7.,766].

Туыстық атауларды өзге тілге аударудың басты қиыншылықтары тілдердегі грамматикалық, стилистикалық жүйедегі ерекшеліктермен, ондағы сөздерді берудің семантикалық ерекшеліктерімен сипатталады. Туыстық атаулардың құрамына енген сөздердің, компоненттердің өзара байланысы да әр тілде әрқилы болып келеді. Сондықтан бір тілден екінші тілге туыстық атауларды аударған кезде, әр тілдің өзіне тән ерекшеліктері айрықша көрінеді.

Қытайдың туыстық жүйесінде атаның жолына қатты көңіл бөлетіндіктен, “排行” тәртібін қатаң сақтауды талап етеді. Ол бойынша, егер бір буындағы аға өкілдері бірнеше болса, оларды жас ерекшеліктеріне қарай, 大伯 – әкенің үлке ағасы, 二伯 – әкенің екінші ағасы және 大嫂 – үлкен жеңге, 二嫂 – екінші жеңге тағы сол сияқты рет-ретімен ат қойыла береді.

Әдетте туыстық қарым-қатынаста вокативтерді қолдану көбірек кездеседі. Себебі вокативтерді қолдану адамдардың бір-біріне деген жақындығы мен сый-құрметті ресми атаумен шектемей, одан да жақын етіп көрсету үшін керек. Мысалы: 父亲 – 爸爸 - әке ; 母亲 – 妈妈 - шеше ; 伯父 – 大爷 – үлкен әке (әкенің ағасы) ; 伯母 – 大娘 - үлкен шеше (әкенің ағасының әйелі) т.б. Ал 堂兄弟 – немере аға-іні, 堂姐妹 – немере апа-қарындас, 表兄弟 – нағашы аға-іні, 表姐妹 – нағашы апа-қарындас сияқты атаулардың вокативтеріне “堂”, “表” иероглифтері әдетте қосылмай тек 兄弟, 姐妹 деп атай береді. Ал келін сол түскен шаңырақтың бір мүшесі болып кеткендіктен, күйеуі қандай вокатив қолданса, сол атауларды ол да қолдана береді [8., 896].

Туыстық атаулардағы негізгі шекараларға бетпе-бет атау және сырттай атауды жатқызамыз. Туыстарды атауда бетіне және сырттай атауға болады. Бұл туыстық атаулардағы маңызды бөлігі. Кейбір атаулар тек сырттай атауда ғана қолданылады, қаратпа атауда сирек кездеседі. Мысалы: 祖父, 祖母, 外祖母, 外祖父, 父亲 [fuqin], 母亲, 继父, 继母, 伯父, 伯母, 堂兄, 表兄, 丈夫, 妻子, 爱人 т.б. Ал кейбір атаулар тек қаратпа атауда ғана қолданылады, мысалы, 妈咪 сияқты еркелетіп, жақын тартатын сөздер. 爷爷, 奶奶, 老爷, 姥姥, 爸爸, 妈妈, 大爷, 大妈, 叔叔, 婶子, 哥哥, 姐姐 атаулармен бетпе-бет те сырттай да атай беруге болады [9., 1326].

当下贾母——指 与黛玉：“这是你大舅母，这是你二舅母，这是你先珠大哥的媳妇珠大嫂子 [Dāngxià jiǎ mǔ yīzhǐ yǔ dàiyù: “Zhè shì nǐ dà jiùmǔ, zhè shì nǐ èr jiùmǔ, zhè shì nǐ xiān zhū dàgē de xífù zhū dà sāozǐ] - Аудармасы: Сол кезде Зя шешей Дай Үйге бірінен соң бірін көрсетіп: Мынау сенің үлкен нағашы жеңгең, мынау екінші нағашы жеңгең, мынау сенің Жу ағанның әйелі (келіні) Жу жеңгең. Бұл сөйлемде төрт туыстық атау кездеседі. 大舅母 - үлкен нағашы жеңге; 二舅母 - екінші нағашы жеңге; 大哥的媳妇 – үлкен ағанның келіні; 大嫂子 - үлкен келіні.

Туыстық қатынастағы қыздың орны қытай халқы үшін де қазақ халқы үшін де бірдей болғанымен, нақты қыз балаға қатысты әр халықтың өз ұстанымы бар. Мысалы ортағасырлық қытай

қоғамында “重男轻女” яғни, ұл баланы қыз баладан артық санау күшті болса, қазақ халқында “қыз – қонақ”, “қыздың жолы жіңішке” деп қыз баланы алақанға салып, аялап, ренжітпеген. Қыздан тараған ұрпақ пен оның нағашы жұрты арасында қолданылатын атаулардың өзінен-ақ қытай халқында қызды туыстықтан шеттеткенін байқауымызға болады. Мысалы, нағашы ата немесе нағашы апа атауларының референтивті формаларына 外 – шет, бөтен, жат деген мағынадағы иероглиф тіркесіп келсе, одан бөлек нағашы аға-інілеріне 表 – сырт, тыс мағынадағы сөздермен берілген. Осы атаулардың вокативті формалары ғана сол алыстықты біраз жақын қылып көрсетеді, мысалы, 外公, 老爷, 外婆, 老老 – нағашы ата, апа т.б. [10., 1556].

Туыстық атаулар нақты туыстық жүйені көрсетеді. Қазақ және қытай тілдерінің тілдік және мәдени ерекшеліктерінің алшақтығынан, тек тікелей қандас туыстықты ғана мысалы, әке, шеше, ұл, қыз т.б. негізгілерін салыстыра аламыз.

Қорытынды. Қазіргі таңда елімізде қытайтану ғылымының дамуына байланысты қытай тілі жан-жақты зерттеуді қажет етеді. Оның ішінде аударма саласының да қосатын үлесі зор. Қазіргі заманғы қытай тіліндегі мәдениетке қатысты сөздердің табиғатын тану үшін, оларды жүйелі түрде зерттеп қана қоймай, ана тілімізге аудару қажеттілігі туындап отыр. Қытай тіліндегі мәдениетке байланысты сөздердің қазақ тіліне аударылмауы, зерттелмеуі олардың күрделілігімен және аударуда туындайтын қиындықтармен тығыз байланысты. Бұл мақалада мәдениетке қатысты сөздерді зерттеу, аудару арқылы біз тіл мен мәдениеттің өзара байланысын анықтауда жақсы мүмкіндікке қол жеткізуге болатынын анықтадық.

Мәдени сөздер ұлттық ерекшеліктің айнасы, келешекте оны ары қарай тереңдеп зерттеудің маңызы зор.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты. - М.: Наука, 1988. -215 с.
- 2 Швейцер А.Д., Никольский Л.Б. Введение в социолингвистику. - М.: Высшая школа, 1978.- 216 с.
- 3 Вильгельм фон Гумбольдт. Избранные труды по языкознанию. - М.:ОАО ИГ «Прогресс», 2000.- 400 с.
- 4 Тер-Минасова. С.Г. Язык и межкультурная коммуникация. – М.: Слово/Slovo, 2000. — 624 с.
- 5 Миньяр-Белоручев Р.К. Теория и методы перевода. – М.: Московский Лицей, 1996. - 298 с.
- 6 杨德峰. 汉语与文化交际. -北京:北京大学出版社.1999.- 271 页.
- 7 扬存田. 中国风俗概观.-北京大学出版社.1994年.- 348 页.
- 8 杨德峰. 汉语与文化交际. 商务印书馆, 2012年.- 200 页.
- 9 马宏基. 称谓语.- 新华出版社.1998.- 154 页.
- 10 刘孝存. 姓名、属相、人生.- 中国文联出版公司.1998年.- 232 页.